

Visca la guerra!

Objectius generals dels materials didàctics

Objectius	Dossier	Objectiu general	Nivell 1	Nivell 2	Nivell 3
Objectiu 1	I varen ploure bombes...	Comprendre que la història es construeix mitjançant fonts primàries	Reconèixer que cada document conté informació sobre un fet concret.	Aprendre a extraure informació de documents diversos i que aquesta informació no és igualment rellevant.	Aprendre a ordenar i classificar la informació proporcionada per les diverses fonts documentals, atenent a la finalitat de reconstruir algun aspecte del passat.
Objectiu 2	Una misteriosa desaparició	Comprendre que la recerca històrica es basa en la formulació d'hipòtesis sobre els fets.	Ordenar les fonts amb la finalitat d'obtenir una conclusió provisional lògica. A l'hora d'explicar problemes històrics, situar alguns fets, causes i conseqüències en un ordre lògic d'importància.	Comprendre que per examinar els fets poden ser necessàries diverses hipòtesis de treball.	Intentar contextualitzar amb els fets històrics de cada moment, una hipòtesi concreta.
Objectiu 3	Quan no hi ha menjar...	Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals	Adquirir informació a partir d'una font històrica seleccionada prèviament.		
Objectiu 4	Visca la guerra!	Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals.	Adquirir informació a partir d'una font històrica seleccionada prèviament.	Adquirir informació històrica a partir de fonts diverses que contenen més informació de la que es necessita per a realitzar una tasca específica i seleccionar tipus de fonts que podrien ser útils per a proporcionar informació en una investigació històrica.	Demostrar una consciència creixent del caràcter de les fonts i llurs diversos usos i limitacions, les circumstàncies que varen conduir a la seva creació i si es poden emprar dades que siguin millors.
Objectiu 5	Com era el metro abans?	Comprendre que el procés històric està subjecte a canvis constants que només poden ser estudiats mitjançant la comparació.	Establir comparacions entre l'abans i el després.	Verificar i jerarquitzar els canvis ocorreguts en un espai temporal.	Aprendre que hi ha elements més resistents al canvi que d'altres, i que en les nostres societats, moltes de les nostres certeses i creences també estan destinades a canviar
Objectiu 6	I varen ploure bombes...	Ser conscient que per treballar els documents del passat cal aprendre un sistema de classificació i anàlisi de tot tipus de fonts.	Classificar les fonts primàries de forma autònoma i treure'n informació diversa en funció d'uns criteris d'anàlisi.	Relacionar la informació extreta de les fonts gràfiques tot comparant-les amb els fets de caràcter històric succeïts en els períodes apareguts en els documents.	

Introducció: Una guerra absurda

La història que anem a investigar va passar en els llunyans **anys de 1859-1860**, i fa referència a una guerra llunyana i absurda; gairebé una tragicomèdia. Però va costar la vida a uns 70.000 nois que rondaven la vintena d'anys. Tenien famílies, núvies i dret a viure... Però no van poder sortir-se'n.

Els documents els hem recuperat del fons de l'Arxiu Municipal del districte de Gràcia, i malgrat pugui semblar una història molt passada de moda, no ho és pas. Sense anar més lluny, l'estiu del 2002 va tenir lloc l'incident de Perejil, arran de la "invasió" marroquina de l'illot, provocant una gran tensió entre les diplomàcies d'ambdós països.

D'episodis com aquests, protagonitzats per Espanya i el Marroc, n'hi ha hagut molts en el passat, i a ben segur que no faltaran en anys a venir. Però també arreu del món passen contínuament històries semblants a la que proposem investigar.

Contingut del dossier

El dossier s'articula a partir d'una **selecció del material gràfic de la publicació *El Cañón Rayado***, periòdic que sorgí amb motiu del **conflicte bèl·lic entre Espanya i el Marroc que s'originà a les darreries del 1859**. Com diu el seu subtítol, era "El periódico metralla de la Guerra de África".

El títol de *El Cañón Rayado* respon a un invent bèl·lic recent, els canons estriats o "rayados", que permetien que la bala arribés més lluny. Com els autors del diari deien d'ells mateixos que dominaven "l'artilleria de la sàtira", vet aquí el nom.

Aquesta breu publicació –només tenia quatre pàgines per edició– va treure el seu primer número el dia 11 de desembre de 1859, i el darrer el 22 de març de 1860. En total van aparèixer 22 números durant tres mesos, amb una periodicitat irregular, a l'entorn de sis números mensuals. La redacció i administració del diari estava a Barcelona, a "La librería Española".

La majoria dels redactors actuaven sota pseudònim, com el de Juan Lanás (nom d'un conte popular espanyol que descriu a un home un xic, apocat, molt dòcil), "Merlin", etc. Alguns dels textos són poemes de Víctor Balaguer, polític i escriptor català que va arribar a ser ministre d'Ultramar espanyol i va promocionar la figura del general Joan Prim, com veurem, personatge destacat en aquesta contesa.

Cal dir que els dibuixos, fets bàsicament a plumilla, com era habitual en la premsa de l'època, són gairebé sempre humorístics i satírics, i mai volen ser realistes. Per tant, no contenen informacions objectives sobre el conflicte. Estan distribuïts en forma d'acudits o de vinyetes tipus "auca", recursos molt emprats en la sàtira política de meitat del segle XIX.

Objectius del dossier

Els objectius d'aquest dossier s'orienten cap a aprendre a treballar amb un tipus de fonts força complexa: la premsa d'època.

La premsa té alguns avantatges sobre altres tipus de fonts primàries, ja que és impresa i no presenta problemes de transcripció, de caligrafia, ni d'ubicació cronològica de cap mena. El problema de la premsa és la ubicació dels fets i els personatges que s'esmenten de forma correcta. En efecte, en els diaris es citen a moltes persones, fets o institucions que responen a conjuntures que no són rellevants i que poden fer esmerçar molt de temps sense cap mena de compensació.

Per afrontar aquesta problemàtica cal elegir un tipus de premsa que sigui, d'alguna forma, mono-temàtica, és a dir, que no barregi tota mena d'esdeveniments, ja que aleshores es complica molt la recerca. És aquest el motiu pel qual hem triat de l'Arxiu Municipal del districte de Gràcia algunes pàgines de *El Cañón Rayado*, ja que responen a una precisió històrica, geogràfica i cronològica concretes, la guerra d'Àfrica durant tres mesos.

Aquest material arxivístic ens permet afrontar els objectius de:

- n **Aprendre que la premsa sovint respon a interessos polítics, ideològics i/o econòmics.**
- n **Aprendre que la premsa informa però també condiona les formes de veure i analitzar els fenòmens.**
- n **Aprendre com davant de les guerres l'opinió pública d'un país pot ser conduïda a posicions sovint racistes o xenòfobes** amb la finalitat de generar o estimular l'odi a l'adversari.
- n **Comprendre que la guerra és sempre una manipulació de l'opinió pública**, on el patriotisme sol ser la coartada.
- n **Adonar-se que el ressentiment i la xenofòbia són malalties socials** que s'incuben durant moltes dècades, i a vegades durant segles.

Objectius generals

Aquest dossier s'inscriu dins el marc de l'objectiu general 4: Adquisició i avaluació d'informació històrica a partir de les fonts documentals.

n Nivell 1

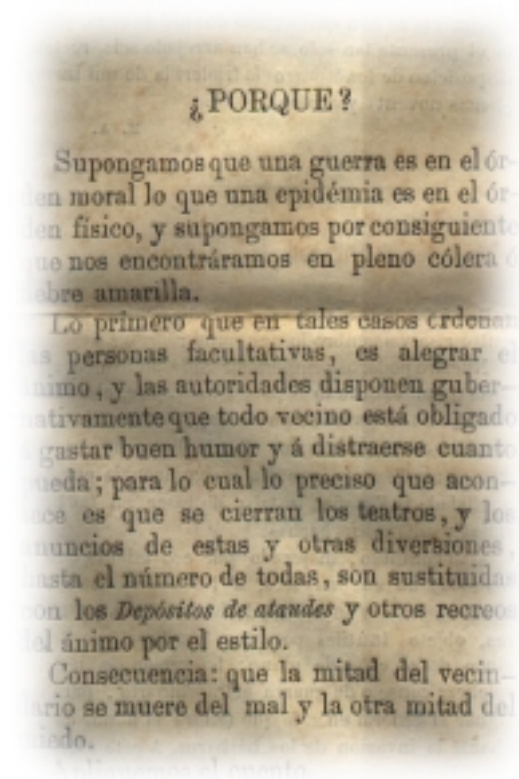
Adquirir informació a partir d'una font històrica seleccionada prèviament.

n Nivell 2

Adquirir informació històrica a partir de les fonts diverses que contenen més informació de la que es necessita per realitzar una tasca específica i **seleccionar els tipus de fonts que podrien ser útils per a proporcionar informació en una investigació històrica.**

n Nivell 3

Demostrar una consciència històrica creixent del caràcter de les fonts i llurs diversos usos i limitacions, les circumstàncies que varen conduir a la seva creació i si es poden emprar dades que siguin millors.

Suggeriments de treball per al professorat

Aquesta investigació s'ha d'emmarcar en la part del temari escolar on s'estudiïn alguns dels aspectes següents:

- n Colonialisme/ anticolonialisme
- Relacions entre Espanya i Àfrica
- Racisme i xenofòbia
- La premsa com a vehicle de propaganda

Abans de començar a treballar el tema històric es pot plantejar la **qüestió del racisme contra els magrebins**. Es pot demanar als estudiants si creuen que es un tema que ha sorgit en els darrers anys arran de la forta immigració procedent del nord d'Àfrica, o bé si és una qüestió antiga, de fa molts més anys. Com que és més que probable que algun noi o noia de la classe sigui d'origen magrebí, pot ser enriquidor tenir coneixement "de l'altre" a partir de llur memòria personal o familiar, i la seva experiència en les relacions amb el nostre país.

L'Espanya de 1860

A Espanya regnava Isabel II. El consell de ministres el presidia O'Donnell, general que va presidir el govern del 5 de juny de 1858 al març de 1863, i tot i que no va arribar a cinc anys, va ser el "govern llarg", ja que és el que més va durar d'aquells anys.

Aquest general-polític va iniciar un conjunt d'**aventures exteriors**, a saber: va ordenar una expedició espanyola a la Conxinxina; una guerra colonial a la República Dominicana, que va voler ser reocupada per Espanya; una expedició a Mèxic per recolzar els drets d'un "emperador" i, finalment, una guerra colonial al Marroc.

L'Espanya d'aquells anys (a l'entorn de 1860) tenia uns 16 milions de persones; era un **país fonamentalment agrícola** i encara molt poc desenvolupat. Hi havia molta gent que amb prou feines podia menjar cada dia pa, unes mongetes seques o un plat de col amb una mica de cansalada. A les ciutats es demanava que els impostos sobre el menjar fossin abolits. L'escolarització de la població infantil estava lluny de ser una realitat, i més de la meitat dels súbdits de la reina Isabel II no sabien ni llegir ni escriure.

Catalunya era un país que s'industrialitzava amb grans dificultats. Els industrials demanaven protecció per als seus productes enfront de la competència de les mercaderies britàniques, mentre les classes baixes urbanes estaven predisposades a aixecar-se de forma violenta contra amos i patrons a causa de la misèria de la seva existència.

Mentrestant, **el general O'Donnell i la trepa de la Cort volien ensumar glòries i honors per recuperar el prestigi d'Espanya.** I van esperar el moment propici per fer-ho, tot oblidant lluites polítiques internes i despertant l'entusiasme popular mitjançant una empresa militar d'èxit pràcticament assegurat.

L'expedició marroquina i les causes de la guerra

De totes les expedicions militars més o menys absurdes d'aquest govern, cap ni una no va tenir èxit: la Conxinxina va ser evacuada; l'emperador mexicà va morir afusellat pels patriotes mexicans; la República Dominicana va tornar a ser independent; i sols el Marroc semblava que podia anar bé.

L'expedició contra el Marroc, com moltes d'altres que s'havien fet abans i que es farien després, anava dirigida **contra les kàbiles que sovintejaven els atacs contra les ciutats de Ceuta i Melilla**, les dues places fortes que Espanya posseeix en la costa africana.

Aquests atacs contra súbdits espanyols, el Sultà del Marroc no els podia impedir ja que ell no controlava ni dominava tots els grups armats del seu imperi. Els successius governs espanyols sempre van acusar al monarca alauita de fer el joc als bandits que atacaven les ciutats espanyoles. Hi havia molts problemes no resolts que anaven des de la pirateria rifenya als atacs a les pesqueries del Sahara. Tots aquests problemes van ser el pretext per embarcar al país en una guerra contra el Marroc.

La guerra africana

La guerra es va declarar amb una gran càrrega patriòtica. Es va desenvolupar a l'època de les pluges, amb un exèrcit mal equipat i molt mal armat, i en un territori sense camins. Van morir més soldats del còlera que no pas de les bales.

La guerra es va plantejar com una mena d'expedició de càstig i va tenir els seus moments culminants a la **batalla de Los Castillejos** (l'1 de gener de 1860), la **presa de la ciutat marroquina de Tetuan** (al mes de febrer) i la **batalla de Wad-Ras**.

En aquestes batalles va destacar el militar català **Joan Prim**, que al capdavant dels soldats catalans, "Los Voluntarios", va protagonitzar actes arrauxats o heroics, segons es miri. Els catalans portaven els seus propis "propagandistes", encapçalats per un bon pintor, en Marià Fortuny, que va immortalitzar les gestes amb magnífics quadres sobre la guerra.

Aquest "petit" conflicte va ser concebut com una mena de "**creuada contra els moros**". Malgrat l'elevat nombre de morts, **aquesta guerra va ser popular gràcies a la propaganda patriòtera que va sorgir a arreu del país, com ara "El Cañon Rayado"**, promoguda pels cercles militaristes i polítics que somniaven guanyar "imperis colonials". Amb tot, va ser més una guerra "per l'honor" que no pas un conflicte de tipus econòmic.

CABALLERIA DEL DIABLO

Héroicos de Prim.

Pautes concretes de treball

Per començar aquest treball cal plantejar primer que **s'analitzarà un periòdic i la geografia a la qual fa referència. Els i les alumnes han de ser invitats a cercar referències sobre els anys 1859-1860.**

Naturalment, el tema de la guerra d'Àfrica ha d'ésser una part important d'aquesta recerca informativa prèvia. No és necessari retenir massa conceptes; en tot cas el que sí que cal saber és la situació geogràfica de Ceuta, Melilla, Wad-Ras, Tetuan i Los Castillejos (avui Fniqueq, a set quilòmetres de Ceuta, seguint la carretera d'aquesta ciutat a Mecknes).

Per un millor funcionament de l'activitat, **distribuïrem els estudiants en 4 grups i els repartirem les rèpliques dels fulls del periòdic**, de manera que cada grup pugui treballar amb un paquet de cinc o sis reproduccions que caldrà ordenar cronològicament. Si es tenen recursos suficients (anuari històric o similars), poden cercar informació sobre què va passar concretament en aquells dies de l'any.

Per treballar cada gravat proposem **crear una fitxa individualitzada**, agafant el model de fitxer perforat, amb un espai per a cada ítem. L'esquema de la fitxa podria ser el següent:

1. Títol de la il·lustració (si en té algun)

2. Referència bibliogràfica: *El Cañón Rayado* nº _____ pàg. _____

3. Estructura de la il·lustració:

Una sola vinyeta: SI/NO

Múltiples vinyetes (tipus auca): SI/NO

4. Autor de la il·lustració

5. Breu descripció de l'escena

6. Anàlisi dels personatges centrals:

- n Cara i actitud que reflecteixen (intel·ligència, pànic, arrogància, desafiament, etc.)
- n Indumentària i impressió (per exemple, levita elegant, vestit llarg escotat, vestit de militar, etc.)
- n Activitat o acció que estan fent (córrer, fugir, perseguir, descansar, comprar, pensar, etc.)

7. Armes i elements complementaris del dibuix (com per exemple pipes d'aigua de fumar, coixins, diaris, banderes, menjars, etc.)

8. Elements paisatgístics (pot ser una ciutat, l'interior d'una casa, el camp, el desert, sota una palmera, vora la mar, etc.)

9. Llegendes i text que porta

10. Temes dels que ens informa:

- n Com són vistos els enemics. (com a mones, ridículs, porucs, etc.).
- n Com són vistos els espanyols (valents, divertits, etc.).
- n Com són vistos els britànics.
- n Com són vistos els jueus.
- n Altres nacionalitats.
- n Tractament del tema de les dones espanyoles.
- n Tractament del tema de les dones magrebines.
- n Les accions de guerra.
- n El càstig dels "rebels". Escenes de la derrota.
- n Els diners i la guerra.
- n La diversió i l'oci dels soldats.
- n La tecnologia dels espanyols.
- n Les causes de la guerra.

11. Comentari que suggereix la il·lustració

Un cop s'hagi analitzat tota la documentació, es pot fer una posada en comú entre els diferents grups d'estudiants per mirar de treure algunes conclusions globals. Així, per exemple, es podrà fer un llistat dels diferents temes que han estat tractats. La temàtica d'aquests dibuixos no és molt variada, ans al contrari, repeteix sempre els mateixos tòpics, i el llistat bé podria ser aquest:

- n La inferioritat racial i cultural dels magrebins, que són representats com a micos
- n La valentia dels espanyols i la seva superioritat
- n Els interessos foscos i mesquins d'Anglaterra
- n La ridiculització del tron marroquí
- n La valentia dels voluntaris catalans
- n La batalla de Tetuan

Naturalment, el text reforça totes aquestes idees.

També els podem demanar que, a partir del que han vist a les il·lustracions, dedueixin el paper que van jugar les potències europees en aquest conflicte. Les referències són constants, i així trobem a la darrera vinyeta del document número 1, la qual comenta els precedents de la guerra, el text següent: "A la vista del león español que atraviesa el estrecho, varias naciones de Europa abonan localidades en el teatro de la guerra". Quines són les nacions metafòricament representades? Van jugar un paper merament d'espectadores o el que feien era controlar la situació?

Recordem que **l'Espanya del 1860 no deixava de ser un país pobre que no havia desenvolupat una veritable revolució industrial**, amb unes masses camperoles famolenques, i que no tenia cap mena de pes polític a Europa. Molts europeus afirmaven seriosament que "l'Àfrica comença als Pirineus". Les potències que regien Europa i el món en aquesta segona meitat del segle XIX eren França i la Gran Bretanya. De fet, l'Àfrica va ser dividida entre els imperis colonials francès i anglès uns anys després.

Gran Bretanya no estava interessada en el renaixement del colonialisme espanyol a l'Àfrica, no estava disposada a deixar néixer una potència colonial a l'estret de Gibraltar. De fet va exigir a Espanya la condició de no ocupar Tànger, per mantenir-se al marge del conflicte. **Però als documents trobem força referències al recolzament que van donar als marroquins**, com per exemple en el document número 4, on es representa l'abastiment d'armes angleses.

En aquest context, podem demanar que s'interpretin alguns dibuixos, com per exemple el del document número 6 ("Marruecos á la inglesa, ó séase, soldados comunes de dos"), del document número 8 ("Una pesadilla") o del document número 10 ("Juntas inglesas de socorros para la guerra de África"), entre molts altres que fan referència als anglesos.

Finalment, **es podria proposar l'elaboració d'un exercici escrit que tingués per finalitat, d'una banda, consolidar els coneixements adquirits a partir de les fonts estudiades** i, d'altra banda, aprofundir en aspectes derivats del subjecte investigat (s'haurà de recórrer a d'altres tipus de fonts). Aquest treball, que podria ser individual o col·lectiu, **es pot estructurar en dues parts: la primera part seria comuna per a tothom, i la segona a triar entre les diferents ramificacions del tema**, segons els interessos del professorat o de l'alumnat.

La primera part podria seguir el següent guió:

1. Introducció: objectius del treball, mètode emprat i fonts.
2. Les relacions entre Espanya i el Marroc al llarg del segle XIX i XX: enfrontaments militars i tensions entre els dos països al llarg de la història contemporània.
3. La guerra de 1860 com a exemple d'aquestes relacions d'enfrontament.

Per a la segona part de l'exercici proposem els següents temes:

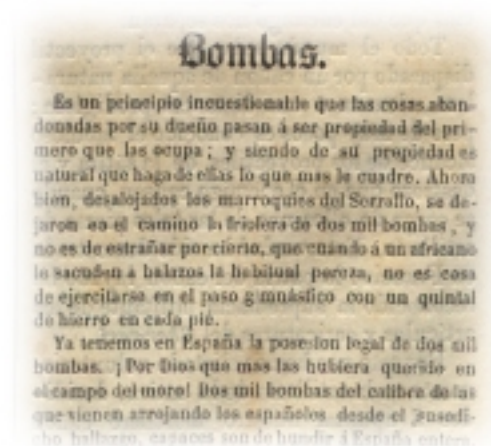
1. Els artistes i els il·lustradors de guerra: Marià Fortuny i la guerra d'Àfrica
2. La sàtira mitjançant la premsa. L'exemple de *El Cañón Rayado*
3. Colonització i descolonització del continent africà
4. L'hostilitat i el foment del racisme entre els dos països al llarg d'aquest temps

1. Els artistes i els il·lustradors de guerra: Marià Fortuny i la guerra d'Àfrica

La Diputació de Barcelona va enviar al pintor català Marià Fortuny a terres marroquines per tal que **plasmés les destacades gestes dels catalans en aquell enfrontament**. Li varen encarregar sis llenços, però la magnitud de les teles i la llarga preparació que li requerien va fer impossible la comanda del pintor. Només en va fer dos, "La Batalla de Tetuan" i "La Batalla de Wad-Ras", tots dos magnífics exemples del que són els quadres de batalles, amb una àmplia perspectiva de la contesa i un bon mestratge del moviment.

L'exercici inclouria una petita biografia del pintor Fortuny, i després es passaria a la descripció i anàlisi formal de "La batalla de Tetuan" i/o "La Batalla de Wad-Ras". El sistema podria ser el de fitxes, que simplifica la feina i permet posar en relleu els punts a destacar.

Un possible model de fitxa seria:

Títol de l'obra:

Autor:

Datació:

Dimensions:

Ubicació actual:

Descripció de l'escena:

- En quin escenari es desenvolupa l'acció? (ciutat, camp obert, muntanyes...)
- Hi ha algun element que doni indicis de la situació geogràfica de la batalla? (animals, construccions, coloració càlida, lluminositat...)
- Com està distribuïda l'escena? (parts o grups clarament diferenciables)
- Al centre del quadre hi ha un grup en primer terme i un altre de més allunyat. Qui són aquests dos grups? Destaquen alguns personatges per sobre de la resta? Com van vestits? Són històricament identificables? (O'Donnell, Prim, Muley El-Abbas) Què estan fent?
- Es detecten diferències d'origen o procedència dins la tropa atacant? Hi ha algun grup que tingui major preeminència? Quins elements distintius els fan diferents? (barretines!)
- Com estan representats "els enemics"? Què fan? Com van vestits? Quin lloc ocupen en la composició?
- Quin cos militar protagonitza l'atac? (infanteria, artilleria, cavalleria)

Referències a altres representacions del tema

Referències bibliogràfiques de la batalla

En l'exercici escrit s'haurien de plasmar les conclusions a les quals s'hagi arribat després d'omplir la fitxa del quadre. També es podria fer una cerca per esbrinar si aquest tipus de representacions eren habituals o no, fer referència als principals mestres francesos en quadres de batalles, i reflexionar sobre la "utilitat" o finalitat que tenien aquest tipus de representacions i els motius perquè van deixar de fer-se'n.

Si s'opta per l'anàlisi de "La Batalla de Tetuan", seria molt interessant completar l'exercici amb una visita al Museu Art Modern de Catalunya, on es troba exposada la monumental obra.

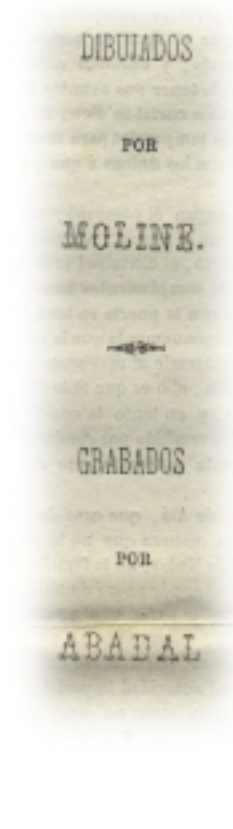

2. La sàtira mitjançant la premsa: l'exemple de *El Cañón Rayado*

L'exercici pot començar amb una breu definició dels termes **objectiu** i **subjectiu**, i també amb un comentari sobre el que significa **rigor històric**. La comprensió d'aquests conceptes permetran diferenciar entre el caràcter tendencios i partidista d'una determinada informació (sigui via oral, escrita, dibuixada...), i una informació transmesa amb imparcialitat.

El perill que contenen les fonts primàries és aquest, esbrinar què hi ha de cert en el fet que expliquen i què hi ha de collita pròpia (de manera interessada o no). Per això, el primer que cal plantejar-se és la finalitat per la qual es van generar els documents, qui n'és el responsable i si és possible la seva contrastació amb altres fonts documentals.

El cas de *El Cañón Rayado* és molt evident que es tracta d'una sàtira, una exageració i una manipulació dels fets intencionada. L'exercici escrit haurà de donar resposta a les qüestions plantejades sobre finalitat o intencionalitat i atribució. Així mateix, els estudiants hauran de cercar informació sobre aquest tipus de premsa satírica, mirar si sovintejava a l'època o era una novetat, citar altres publicacions satíriques, dir si els autors actuaven sota pseudònim o no, i en cas afirmatiu, perquè creuen que ho feien, etc.

Finalment, es pot analitzar la premsa satírica en el present. Encara hi ha publicacions enterament satíriques, la revista "El jueves" és la de més tirada nacional. Però també podem considerar les vinyetes humorístiques dels diaris un tastet de sàtira gràfica. Per això proposem que, com a part de l'exercici, durant una setmana, es faci un recull dels dibuixos que publiquen els principals diaris estatals (*Avui, La Vanguardia, El Periódico, El País, Abc, El Mundo, La razón, etc.*).

Els estudiants hauran d'anotar la temàtica dels dibuixos, fent un llistat per a cada diari, i observar tots els matissos possibles, ja que donaran la clau per a la interpretació de la informació amb la intencionalitat desitjada pel dibuixant, marcada, naturalment, per la tendència del diari. Les temàtiques no diferiran gaire d'un diari a l'altre -es fan ressó de l'actualitat-, però l'objecte de mofa o ridiculització, segur que són diferents.

Les reflexions sorgides després d'haver fet aquesta darrera activitat, juntament amb l'anàlisi que s'havia fet de *El Cañón Rayado*, serviren de guió per a les conclusions finals de l'exercici.

EL CAÑÓN RAYADO.

3.Colonització i descolonització del continent africà

La colonització del continent africà va ser execrable des de tots els punts de vista; però la seva descolonització no ho va ser menys. Les grans potències europees es van repartir el sòl africà a la Conferència de Berlín el 1884-85, van treure tot el profit possible del que van ser durant dècades les seves colònies i després les van abandonar a la seva sort.

L'exercici podria començar amb l'elaboració d'un mapa de l'Àfrica colonitzada, assenyalant els dominis africans de França, Gran Bretanya, Alemanya, Portugal, Itàlia, Bèlgica, Holanda i Espanya. També es podrien assenyalat quines són les matèries primeres que abunden (o abundaven) a cada país i que els colons van explotar. A les raons econòmiques cal afegir els motius estratègics.

Seria convenient recomanar als estudiants un llibre de text per tal que poguessin fer una relació esquemàtica dels precedents, causes i conseqüències de la colonització africana.

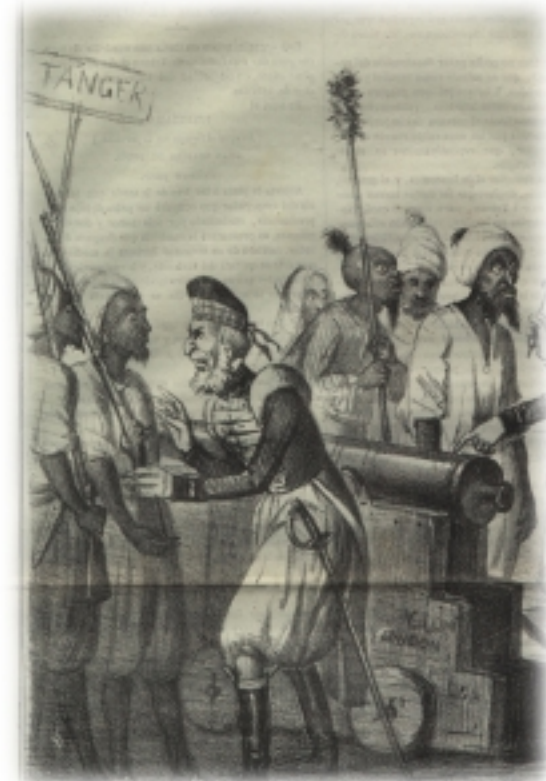
4.L'hostilitat i el foment del racisme entre Espanya i el Marroc al llarg d'aquest temps

No seria exagerat remuntar-se fins a l'Edat Mitjana per trobar les arrels de la xenofòbia actual, quan els àrabs van arribar a ocupar gran part de la península Ibèrica. Des de la Reconquesta, amb àrabs i jueus expulsats del territori, es va anar covant una animadversió envers aquesta cultura que ha perdurat fins als nostres dies.

Les relacions entre Espanya i el Marroc mai han estat fàcils. Són dos països veïns en pugnes permanents: possessions espanyoles en territoris marroquins, èxode marroquí continu cap a Europa (amb Espanya com a via d'accés) en situació no regularitzada ("sense papers"), incursions espanyoles en aigües de pesca marroquines, etc. Però Espanya també ha mantingut tensions històriques amb d'altres països, com per exemple França o Gran Bretanya.

El professorat hauria de conduir a l'alumnat cap a la conclusió que **el que en realitat es rebutja o del que es recela a les societats occidentals, és d'una cultura diferent a la nostra.** Tenen creences diferents, uns costums i tradicions diferents, color de pell diferent... Ni millor ni pitjor al que tenim nosaltres, tan sols diferent.

Un debat en aquest sentit podria ser molt enriquidor per a l'alumnat receptiu. Cal tenir en compte, però, que el paper de moderador del professorat és fonamental en aquest tema, per no ferir la sensibilitat de cap nen o nena magrebí de la classe.

Relació de documents

- Document 1.** *El Cañón Rayado* n. 1, 11 de desembre de 1859.
- Document 2.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 2, 15 de desembre de 1859.
- Document 3.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 3, 18 de desembre de 1859.
- Document 4.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 4, 22 de desembre de 1859.
- Document 5.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 5, 28 de desembre de 1859.
- Document 6.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 6, 31 de desembre de 1859.
- Document 7.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 7, 7 de gener de 1860.
- Document 8.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 8, 10 de gener de 1860.
- Document 9.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 9, 16 de gener de 1860.
- Document 10.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 10, 21 de gener de 1860.
- Document 11.** Pàgines n. 2 i 3 de *El Cañón Rayado* n. 11, 27 de gener de 1860.
- Document 12.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 12, 31 de gener de 1860.
- Document 13.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 13, 7 de febrer de 1860.
- Document 14.** Pàgines n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 14, 12 de gener de 1860.
- Document 15.** Pàgines n. 1 i 2 de *El Cañón Rayado* n. 15, 17 de febrer de 1860.
- Document 16.** Pàgina n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 16, 23 de febrer de 1860.
- Document 17.** Pàgina n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 17, 27 de febrer de 1860.
- Document 18.** Pàgina n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 18, 29 de febrer de 1860.
- Document 19.** Pàgina n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 19, 5 de març de 1860.
- Document 20.** Pàgina n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 20, 10 de març de 1860.
- Document 21.** Pàgina n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 21, 15 de març de 1860.
- Document 22.** Pàgina n. 3 i 4 de *El Cañón Rayado* n. 22, 22 de març de 1860.